

A SZUEZI VÁLSÁG
ÉS MAGYARORSZÁG
– 1956

TANULMÁNYOK

A SZUEZI VÁLSÁG
ÉS MAGYARORSZÁG
1956

Tanulmányok

Szerkesztette Ujváry Gábor

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2017

TARTALOM

Marinovich Endre: Előszó	7
Kovács Tamás: Szuezi látképe Tel-Avivból	9
André Farkas: Az Esti Budapest egyiptomi tudósítójának visszaemlékezése a szuezi válságról. Videó-emlékezés a konferencián	25
Kecskés D. Gusztáv: Az „ikerválság”: Szuezi és Budapest, 1956	35
J. Nagy László: Birodalmak válsága: Szuezi – Budapest 1956	49
Egedy Gergely: Eden és a szuezi intervenció	65
François David: Egy birodalom megsemmisülése: Franciaország az ágyúaszád-diplomácia, Amerika víziója és a hidegháború ingoványa között. Kolonializmus, imperializmus, ágyúaszád-diplomácia?	81
Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed Al-Naggar: A szuezi válság és Magyarország egyiptomi szemmel	95
Sáringer János: A hidegháború logikája? Szuezi, Sèvres, Budapest – Washington és Moszkva árnyékában	107
Jeszenszky Géza: Cserbenhagyta-e Magyarországot a Nyugat 1956-ban?	123
Zinner Tibor: A hercegprímás ’56-ról – gondolatok félrabságában, 1956–1957-ben, az Amerikai Egyesült Államok vezetőihez írott leveleiben	131

AZ „IKERVÁLSÁG”: SZUEZ ÉS BUDAPEST, 1956¹

„Tehát a módszer mindig ugyanaz, akármilyen tudomány, szakismeret vagy matematika területén. Ugyanis azt kell megvizsgálni, hogy mik vonatkoznak a két szóban forgó dologra, illetve mikre vonatkozik a két dolog; és minél több ilyenre van szükség [...]” – írta Arisztotelész *Organon* című művében.² Mindkét „szóban forgó dologról”, vagyis a Nagy-Britannia, Franciaország, Izrael és Egyiptom részvételével zajló szuezi háborúról³ és az 1956-os magyar forradalomról egyaránt könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésünkre. Az alábbiakban megkíséreljük összegezni mindazt, amit jelenlegi ismereteink szerint a két párhuzamosan lezajló válság összefüggéséről tudunk. Az Arisztotelész által javasolt módszert alkalmazva igyekszünk „minél több

¹ A jelen tanulmány korábbi változata: KECSKÉS D. Gusztáv: A szuezi válság és az 1956-os magyar forradalom. Utószó. In: LEFEBVRE, Denis: *A szuezi ügy*. Budapest, Osiris, 1999. 135–148. (A továbbiakban: LEFEBVRE, 1999.) Angolul: The Suez Crisis and the 1956 Hungarian Revolution. *East European Quarterly*, Vol. XXXV. spring 2001, 1. 47–58.

² ARISZTOTELÉSZ: *Organon*. Szerk. és jegyz. SZALAI Sándor, ford. RÓNAFALVI Ödön és SZABÓ Miklós. Budapest, Akadémiai, 1979. 247. (Első analitika, Első könyv, 30. fejezet.)

³ 1956. július 26-án Gamal Abdel Nasszer egyiptomi elnök bejelentette a Szuezi-csatorna államosítását. A francia kormány a britekkel közösen már néhány nappal később megkezdte a katonai válaszcsepés előkészítését. 1956. október 22. és 24. között a franciaországi Sèvres-ben angol–francia–izraeli titkos egyeztető tárgyalásokra került sor, melyek során véglegesen rögzítették a szuezi háború forgatókönyvét. Elhatározták, hogy október 29-én az izraeliek megtámadják Egyiptomot, mire Nagy-Britannia és Franciaország ultimátumban követeli a harcok befejezését, majd a feltételezett egyiptomi elutasítás után arra hivatkozva, hogy biztosítani kívánják a szabad hajózást, katonailag megszállják a Szuezi-csatorna térségét. Minderről azonban csak a beavatottak szűk köre tudott. Miután Nagy-Britannia és Franciaország 1956. október 31-én bekapcsolódott az Egyiptom és Izrael között október 29-én megindult szuezi háborúba, az amerikaiak nyilvánosan elítélték az akciót, sőt október 30-án az ENSZ Biztonsági Tanácsában a hadműveletek azonnali leállítását követelő határozati javaslatot terjesztettek elő, majd az Egyesült Államok képviselője a Szovjetunióval együtt Nagy-Britannia és Franciaország ellen szavazott. Hiába kezdődtek meg az Egyiptom elleni francia–brit légitámadások, és dobtak le a szövetségesek november 5-én ejtőernyősöket Port Saïdra, majd hajtották végre 6-án a partraszállást, az amerikaiak nyomására még aznap be kellett fejezniük a hadműveleteket. 1956. november 4-én – kanadai kezdeményezésre, amerikai támogatás mellett – az ENSZ Közgyűlés megszavazta rendkívüli ENSZ-haderő felállítását és Egyiptomba küldését, ami lehetővé tette, hogy a francia–brit csapatok kisebb presztízaveszteséggel távozzanak. A gyors és sikeres szervezés eredményeként az első „kéksisakosok” már november 15-én megérkeztek repülővel, decemberben pedig már 3700 katonából álló nemzetközi ENSZ-haderő állomásozott a térségben, melynek létszáma 1957 februárjában elérte a 6000 főt. Az akció folyamányaként 1956. december 22-én befejeződött a francia–brit erők kivonása a területről.

ilyet” összegyűjteni. Erre annál is inkább szükség van, mivel a rendelkezésünkre álló levéltári források bizonyos pontokon igen hézagosak.

Az időbeli párhuzamosság nyilvánvaló: a magyarországi felkelés kezdete, október 23-a és az Egyiptom elleni izraeli támadás megindulása, október 29-e nagyon közel esik egymáshoz. Volt-e azonban az egyidejűségen túl egyéb összefüggés is? A két válság vajon hatott-e egymásra, s ha igen, hogyan? A számos felvetődő kérdés közül két alapvető fontosságú érdemel különös figyelmet: 1) A magyar forradalom kitörése mennyiben hatott a szuezi beavatkozás eltervezésére és végrehajtására? 2) A szuezi ügy befolyásolta-e a magyar forradalom tragikus sorsát, hozzájárult-e a szovjet intervencióhoz? Az alábbiakban, más kapcsolódó témák mellett, főként erre a két kérdésre keressük a választ.

A világsajtóban az egyidejűleg végbemenő magyarországi és közel-keleti eseménysor egyaránt óriási teret kapott. André Fontaine, a *Le Monde* külpolitikai rovatának akkori vezetője, visszaemlékezve erre a „hihetetlenül lázas korszakra” felidézi, hogy volt olyan délelőtt, amikor a két válságövezetből jövő hírhalmaz hatására többször is meg kellett változtatni a címlapot: „Nyolc órakor elhatároztuk, hogy Szuezt helyezük előre; fél órával ezután mégis Magyarország került az élre, és ez még később is változott.”⁴ A világ sok pontján élő ember tudatában a két konfliktus a nagy földrajzi távolság ellenére is összekapcsolódott. Így például számos semleges államban, de a kanadaiak és a nyugat-németek többségének körében is az a vélemény fogalmazódott meg, hogy a szovjetek sohasem mertek volna olyan kegyetlenséggel és cinizmussal beavatkozni Magyarországon, ha az angolok és a franciák a szuezi vállalkozásukkal nem adnak a kezükbe egy nagyszerű figyelemelterelő eszközt. Hamburgban egyetemisták százai tüntettek tábláikon a felirattal: „Eden Budapest gyilkosa”. Franciaországban viszont a közvélemény túlnyomó többsége a kérdés más aspektusára helyezte a hangsúlyt: azt nehezményezték, hogy míg az ENSZ a Magyarországon beavatkozó Szovjetuniót csak szavakban ítélte el, addig Nagy-Britannia és Franciaország szuezi akciója nyomán ENSZ-haderő felállítását határozták el.⁵

A korabeli magyar sajtó – a napilapok és a budapesti magyar rádió egyaránt – október 29-étől rendszeresen tájékoztatott a háborús konfliktussá alakult szuezi válság fejleményeiről. A magyar forradalom külföldi visszhangja mellett a külföldi hírek közül ezzel a témával foglalkoztak a legnagyobb terjedelemben. Hírügynökségi jelentések és lapértésülések alapján éberren követték a szuezi ügy fordulatait. Nagy

⁴ 1956. *Le commencement de la fin*. Actes du colloque »Budapest 1956–1996«, Palais du Luxembourg, Paris, 28 et 29 octobre 1996. Paris, Association pour la Communauté Culturelle Européenne, 1997. 153.

⁵ GROSSER, Alfred: *La IVe République et sa politique extérieure*. Paris, Armand Colin, 1972. 373–374. (A továbbiakban: GROSSER, 1972.)

figyelmet szenteltek az ezzel kapcsolatos – részben a magyar kérdéssel is összefüggő – ENSZ-beli vitáknak. Később a közvéleményben a felkelés idején úgy várt nyugati katonai segítség elmaradása, és minden valószínűség szerint a Kádár-rendszer propagandája miatt mélyen meggyökeresedett az az elítélő értékelés, hogy a franciák és az angolok, önző érdekeiktől vezettetve, Magyarországgal mit sem törődve az Egyiptom elleni támadásra használták fel a Szovjetunió lekötöttsége nyomán létrejött, számukra kedvező helyzetet.

Mind a szuezi ügy, mind a magyar forradalom – amint korábban említettük – kiemelkedő eseménynek számított a nemzetközi médiában. Az évek múlásával pedig mindkét témáról tekintélyes mennyiségű szakirodalom keletkezett. A világpolitikai összefüggések vizsgálatához az 1960–1970-es években még csak másodlagos források álltak rendelkezésre: a sajtó, a hivatalos megnyilatkozások és a visszaemlékezések. Levéltári dokumentumok hiányában az elemzők a legfontosabb kérdésekben csak feltételezéseikre hagyatkozhattak. Az 1980-as évek második felétől az amerikai, az angol, a francia és más nyugati archívumok anyagai is kutathatóvá váltak. A kelet-európai kommunista rendszerek összeomlása 1989–1990-ben pedig lehetővé tette, hogy bepillantást nyerjünk ezeknek az országoknak a magyar forradalommal foglalkozó kormányzati és pártirataiba. 1992–1993-ban az események alakításában kulcsszerepet játszó Szovjetunió dokumentumainak egy részét is megismerhették a kutatók.⁶

A szuezi akcióról készült angol nyelvű munkák a magyar ügyet általában marginális kérdésként kezelik, noha tudunk olyan szerzőkről is, akik a magyarországi és a közel-keleti eseményeket együttesen, az összefüggések feltárására törekedve tárgyalják.⁷ Ami a francia szakirodalmat illeti: a kizárólag a forradalmat témául választó

⁶ BÉKÉS Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok.* Az amerikai, angol és francia dokumentumokat ford. és a szerkesztésben közreműködött SOMLAI Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1996. (a továbbiakban: BÉKÉS, 2006.) 13.

⁷ CALHOUN, Daniel F.: Szuezi és Magyarország, 1956. Egy MacMillan–Molotov forgatókönyv. In: *Évkönyv V, 1996/1997.* Budapest, 1956-os Intézet, 1997. 241–245. Az eredeti publikáció: *Hungary and Suez, 1956: An Exploration of Who Makes History.* Lanham–New York–London, University Press of America, 1991; CAMPBELL, John C.: Az Egyesült Államok kormánya és a magyar forradalom. Ford. JUHÁSZ Borbála, *Világosság*, 1991, 32, 10. 739–749. Az eredeti publikáció: *The Soviet Union, The United States and the Twin Crisis of Hungary and Suez.* In: *Suez 1956. The Crisis and its Consequences.* Szerk. LOUIS, W.M. Roger–OWEN, Roger. Oxford, Clarendon Press, 1991. A két amerikai történész egymástól élesen eltérő álláspontot képvisel: Calhoun szerint a szuezi ügy és a magyar forradalom sorsa a legszorosabban összefügg egymással, mivel a brit kormány lépése készítette Hruscsovot arra, hogy a korábbi kompromisszumkereső álláspontját felülvizsgálja, és a magyar forradalom leverése mellett döntsön. Ezzel szemben Campbell azon a véleményen van, hogy a két párhuzamos válság egymástól lényegében függetlenül fejlődött. A szuezi ügy történetét levéltári források alapján átfogóan feldolgozó angol nyelvű monográfia: KYLE, Keith: *Suez.* London,

történelmi műveken kívül a IV. Köztársaságot, a második világháború utáni francia külpolitikát, illetve a nemzetközi kapcsolatokat elemző átfogó monográfiák is gyakran szentelnek teret a témának. A legtöbb francia mű említi a magyar forradalom és a szuezi ügy időbeli egybeesését,⁸ bizonyos elemzők rámutatnak, hogy Franciaország és Nagy-Britannia kihasználta a Szovjetunió lekötöttségét a kelet-európai zavarok miatt,⁹ míg más publikációk csak a két eseménysor franciaországi fogadtatásának ellentmondásaira hívták fel a figyelmet.¹⁰

Magyar nyelven is számos olyan írás született, amely foglalkozott a szuezi ügy és a magyarországi események összefüggéseivel. A kádárista történetírás szerint a két válság között szoros összefüggés áll fenn: az Egyiptom ellen készülő angol és francia vezetés a támadás időpontjának meghatározásakor döntő szempontként vette figyelembe a magyarországi fejleményeket, a Szovjetunió feltételezett lekötöttségét. A szuezi ügyről készült legismertebb kádárista szemléletet tükröző mű, Salgó László *A szuezi háromszög 1956* című könyve hangsúlyozza, hogy a francia kormányzat „az intervenció október 31-iki időzítésével garanciát vélt kapni arra, hogy a Szovjetunió a jól előkészített [kiemelés tőlem – K. D. G.] magyarországi ellenforradalom miatt képtelen lesz határozott lépést tenni Egyiptom érdekében.”¹¹ A szerző a szuezi és a magyarországi eseménysor filmszerű összejátszásának írói technikájával is azt az álláspontot jeleníti meg, hogy a két válság kezdettől fogva szorosan összetartozik, és

Weidenfeld-Nicolson, 1991. Franciaország szerepéről a szuezi háborúban: *La France et l'opération de Suez de 1956*. Actes du Table Ronde organisée sous la direction de Maurice VAÏSSE, Ministère de la Défense, Centre d'études d'histoire de la défense. Paris, Addim, 1997.; Az amerikai álláspontról: DAVID, François: *John Foster Dulles. Secrétaire d'État, Cold Warrior et père de l'Europe*. Paris, Presse de l'Université Paris-Sorbonne, 2011. 399–413.

⁸ Például: GIRAULT, René-FRANK, Robert-THOBIE, Jacques: *La loi des géants, 1941–1964*. Paris–Milano–Barcelona–Bonn, Masson, 1993. 257. (Histoire des Relations Internationales Contemporaines, 3.)

⁹ Például: FONTAINE, André: *Histoire de la guerre froide*, 2. kötet, De la guerre de Corée à la crise des alliances, 1950–1963. Paris, Fayard, 1967. 273.; RIOUX, Jean-Pierre: *La France de la Quatrième République*. 2. kötet, *L'expansion et l'impuissance, 1952–1958*. Paris, Seuil, 1983. 114–115. (Nouvelle histoire de la France contemporaine, 16); DUROSELLE, Jean-Baptiste: *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*. Paris, Dalloz (11. kiadás), 1993. 612–613.

¹⁰ GROSSER, 1972. 373–374; GROSSER, Alfred: *Affaires extérieures. La politique de la France, 1944–1989*. Paris, Flammarion, 1989. 137. Denis Lefebvre, aki eredeti dokumentumok alapján részletesen leírta a sèvres-i titkos tárgyalásokat, a magyar ügyet nem kezeli olyan jelentős tényezőként, amely a szuezi beavatkozásról szóló döntést befolyásolta volna. Ld. LEFEBVRE, 1999; LEFEBVRE, Denis: *Les secrets de l'expédition de Suez, 1956*. h. n., Perrin, 2010. Christian Pineau, egykori francia külügyminiszter Szuezzel összefüggésben nem is említi a magyar forradalmat: Archives du Ministère des Affaires étrangères (La Courneuve, a továbbiakban: AMAE): AO11 - Entretien N° 2 par Maurice Vaïsse et Cécile Pozzo Di Borgo avec Christian Pineau, ministre des Affaires étrangères (1984. március 15.).

¹¹ SALGÓ László: *A szuezi háromszög 1956. Szuezi–Algír–Budapest*. Budapest, Kossuth, 1986. 237.

párhuzamosan fejlődik: a francia és a brit döntéshozók „előre megfontolt szándékkal” cselekedtek.

A nyugati magyar emigráció képviselői szintén választ kerestek a világpolitikai jelentőségű események alapvető kérdéseire. Molnár Miklós Svájcban élő magyar származású történész a rendelkezésére álló tényekből egyrészt arra következtetett, hogy a magyarországi forradalom kitörésének híre miatt a szuezi beavatkozásra készülő szövetségesek 1956. október 22–24-én Sèvres-ben tárgyaló képviselői a magyarországi forradalom kitörésének híre miatt előbbre hozták az izraeli támadás időpontját, azért, hogy kihasználják a Szovjetunió váratlanul adódó lekötöttségét. Másrészt úgy vélte, hogy a szuezi ügy is befolyást gyakorolt a magyar forradalomra, mivel hatott – más tényezők mellett – a szovjet vezetés magyarországi politikájára, ennek azonban nem tulajdonított döntő jelentőséget.¹² Csonka Emil Münchenben kiadott könyve szintén valószínűsíti, hogy az angolok és a franciák szuezi akciója hatott a szovjet döntéshozókra Magyarországgal kapcsolatos álláspontjuk kialakításánál: „Abban a pillanatban, amikor a Kreml látta, hogy a Nyugat figyelme nem összpontosulhat kizárólag a magyar kérdésre, továbbá hogy a Nyugat vezető hatalmai a szuezi kérdés miatt élesen szembekerültek egymással, s Washington fő gondja már nem Közép-Kelet-Európa, hanem Anglia és Franciaország megrendszabályozása – világosan látta és halálos biztonsággal tudta, hogy Magyarországgal immár azt tehet, amit akar.” A szuezi akció szovjetekre gyakorolt hatását azonban ő sem tekintette döntő tényezőnek.¹³ Király Béla, a Nemzetőrség egykori parancsnoka pedig egy interjú során azt hangsúlyozta, hogy „– legalábbis közvetetten – Szuezt ártott nekünk”, mivel az ENSZ figyelmének középpontjába Budapest helyett Szuezt került, így „a szovjet vezetés arra gondolhatott, hogy a magyarországi agresszió [...] kisebb nemzetközi presztízsveszteséggel hajtható végre [...]”.¹⁴

Az 1989–1990-es rendszerváltást követően Magyarországon is lehetővé vált, hogy a Kádár-rendszer ideológiai torzításaitól mentes szemlélettel megírt művek jelenjenek meg az 1956-os eseményekről. Az *1956-os magyar forradalom* című középiskolásoknak szánt történelmi olvasókönyv, ami a kommunista rendszer bukása után először foglalta össze a forradalom egész kérdéskörét, szintén kitér a Szuezzel kapcsolatos összefüggésre. A szerzők szerint is a közel-keleti konfliktus elterelte a világ

¹² MOLNÁR Miklós: *Egy vereség diadala. A forradalom története*. Budapest, Socio-typo–1956-os Intézet, 1998. 218–224. Francia nyelvű kiadás: *Victoire d'une défaite. Budapest 1956*. Paris, Fayard, 1968.

¹³ CSONKA Emil: *A forradalom oknyomozó története, 1945–1956*. München, Veritas, 1981. 499.

¹⁴ KIRÁLY Béla: *Forradalomtól forradalomig. Válogatott tanulmányok, beszédek és interjúk, 1982–1990*. Budapest, Századvég–Atlanti Kutató és Kiadó Társulat, 1990.

figyelmét Magyarországról, a magyar forradalmat vérbe fojtó november 4-iki második szovjet beavatkozás okai között azonban nem említik a szuezi akciót.¹⁵

Most, miután áttekintettük a szuezi és a magyar válság kölcsönhatásáról a korabeli közvéleményben és a későbbi szakirodalomban keletkezett fontosabb nézeteket, vizsgáljuk meg, hogy a jelenleg nyugaton és keleten egyaránt kutathatóvá vált jelentős mennyiségű kormányzati dokumentum, illetve az ezek feldolgozásával készített publikációk mennyiben árnyalják vagy változtatják meg a témáról eddig kialakított képünket, milyen válaszokat adnak a tanulmány elején feltett alapkérdésekre.

A szuezi akció egyik főszereplőjének, a brit kormánynak a magyar forradalommal kapcsolatos álláspontját és lépéseit Békés Csaba tanulmányozta levéltári források alapján. Megállapításai szerint: „[...] a magyarországi felkelés sem a szuezi hadjárat időzítésekor, sem pedig az Egyiptom elleni támadás megindításáig eltelt időszakban nem volt különösebb hatással a brit politika alakulására.”¹⁶ Bár Leslie Fry budapesti angol követ teljesen azonosult a magyarországi forradalom célkitűzéseivel, és nagyszámú táviratot küldött Londonba, ezek a tudósítások nem váltottak ki különösebb visszhangot a brit külügyminisztériumban. Távirataira alig kapott választ. A francia külügyminisztérium levéltárában végzett kutatásaim¹⁷ azt mutatták, hogy a francia diplomácia inkább szemlélője, mint cselekvő részese kívánt lenni a magyarországi válság eseményeinek. A francia vezetést rövid távon az algériai háború és a szuezi ügy, stratégiai távlatban pedig a bipoláris világrendszer és az európai status quo érdekszféra-rendszere eleve passzivitásra kárhoztatta.¹⁸ Bonyolítja a kettős válság hatásának megértését az a tény, hogy a szuezi háború kitöréséig sem a brit, sem a francia külügyminisztérium nem volt beavatva a készülő katonai vállalkozás titkába. A szuezi beavatkozás előkészítésében valóban csak a kormányzat legfelső irányítói vettek részt.

Noha a diplomáciai és katonai előkészületek már három hónapja folytak, az Egyiptom ellen indítandó katonai hadműveletnek még sok részletét kellett tisztázni. E célból szupertitkos találkozót szerveztek október 22–24-én Sèvres-ben, amelyen

¹⁵ BAK M. János–KOZÁK Gyula–LITVÁN György–RAINER M. János: *Az 1956-os magyar forradalom. Reform – Felkelés – Szabadságharc – Megtorlás. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1991.

¹⁶ BÉKÉS Csaba: A brit kormány és az 1956-os magyar forradalom. In: *Évkönyv I, 1992.* Budapest, 1956-os Intézet, 1992. 19–38. (A továbbiakban: BÉKÉS, 1992.)

¹⁷ 1996–1998-ban Párizsban végzett kutatásaimat a francia kormány és a Soros Alapítvány ösztöndíjjal támogatta.

¹⁸ A kutatások eredményeinek összefoglalása magyarul: KECSKÉS D. Gusztáv: *Franciaország és a magyar forradalom, 1956.* Budapest, História–MTA Történettudományi Intézete, 2007. (História Könyvtár, Monográfiák, 22); KECSKÉS D. Gusztáv: A francia diplomácia és az 1956-os magyar forradalom, *Történelmi Szemle* 44, 2002/1-2. 99–114.

többek közt részt vett David Ben-Gurion izraeli miniszterelnök és védelmi miniszter, Guy Mollet francia miniszterelnök külügyminiszterével, Christian Pineau-val és – kezdetben – Selwyn Lloyd brit külügyminiszter. Az izraeliek azt akarták elérni, hogy országuk már a konfliktus első napjától kezdve tengerészeti és légvédelmet kapjon. A britek és a franciák szándéka az volt, hogy Ben-Guriont megnyerik saját kitervelt „ürügyüknek”: Izraelnek egyedül kell elindítania az ellenségeskedést, és *a posteriori* igazolni London és Párizs beavatkozását, akik majd szétválasztják a harcoló feleket, és békét teremtenek a Csatorna két partján. A tanácskozás első napján, október 22-én – a magyar forradalom előestéjén – a majdani szövetségesek még semmiféle kompromisszumra nem jutottak. Ben-Gurion közölte, hogy küldöttsége már másnap reggel elhagyja Franciaországot. Aznap este a franciák meg voltak győződve arról, hogy a konferencia kudarcot vallott...

Néhány órával később megtudták, hogy a francia hadsereg elfogta az algériai felkelés vezetőit, anélkül hogy előzőleg konzultált volna a miniszterelnökkel. Az ügy rendkívül kényesnek tűnt, minthogy Guy Mollet a szocialista párt titkos küldöttei útján már hónapokkal korábban titkos tárgyalásokat kezdett az FLN-nel. Érződött, hogy egy ilyen harci cselekmény azonnal leállítaná a tárgyalásokat és radikalizálná az algériai harcokat. A tett formális elítélése viszont a hadseregben ébresztene keserűséget, amelynek bizonyos egységei már több hete harci készültségben várták, hogy elindulhassanak Egyiptomba.¹⁹ A Mollet-kormány veszélyes helyzetbe került. A kormányfő még lemondását is fontolóra vette. Végül azonban úgy döntött, hivatalában marad, mint mondta, azért, hogy Nasszerrel szemben megvédhesse a demokráciát. Ebben a drámai helyzetben robbant be Párizsba a magyar felkelés híre.

A történetírás már régóta felveti a szuezi válság és a magyar felkelés kölcsönhatásának problémáját.²⁰ Beszéltek-e Budapestről Sèvres-ben? Ismereteim szerint az utolsó állásfoglalás ez ügyben Georgette Elgey 1997-es könyvében található. A különlegesen jól informált, kiváló összeköttetésekkel rendelkező francia történész

¹⁹ LEFEBVRE, 1999. 84–85, 87.

²⁰ A szuezi válság és az 1956-os magyar forradalom összefüggéseiről lásd: KECSKÉS D., 1999. Angolul: KECSKÉS D., 2001; LITVÁN György: 1956: crise de Hongrie, crise de Suez. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, septembre 2001, 200, 99–114.; valamint *La crise des empires. Suez–Budapest 1956. Actes du colloque international*. Szeged, les 29-30 septembre 2006, Université de Szeged, sous la direction de László J. NAGY, Péter Ákos FERWAGNER. Département d’histoire moderne et d’études méditerranéennes. Szeged, 2007. E kötetben Sipos József felidézi Nagy Imre miniszterelnöknek a snagovi fogsága idején leírt gondolatait a szuezi válság és a második szovjet beavatkozás összefüggéseiről, ld.: Sipos József: Les pensées d’Imre Nagy concernant la deuxième intervention soviétique et la crise de Suez. In: J. Nagy–Ferwagner, 2007. 93–95. Vö. NAGY Imre: *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések 1956–1957*. Budapest, Gondolat–Nagy Imre Alapítvány, 2006. 59–61.

könyve megírásakor a hozzáférhető dokumentumok felhasználásán túl merített az események francia résztvevőinek tanúságtételeiből is, amelyeket már majdnem huszonöt éve őrzött. Elgey válasza a következő: „Sèvres-ben [október 23-án] egész nap végeérhetetlen tanácskozás folyt az izraeliek és a franciák közt. Az éjszaka Budapesten bekövetkezett drámai események érvként szolgáltak ahhoz, hogy meggyőzzék Ben-Guriont, terveivel ellentétben ne hagyja el nyomban Franciaországot.

A franciák minden eszközzel azt bizonygatták, hogy eljött a Nasszer elleni fellépés pillanata. Álmodni se lehetne megfelelőbb körülményekről: sem az elnökválasztással elfoglalt amerikaiak, sem a magyar forradalom által lekötött oroszok nem tudnak majd segítséget nyújtani Nasszernek.”²¹ A francia vezetők tehát állítólag arról beszéltek, hogy a Szovjetuniót lefoglalja majd Kelet-Európa. De miért kellett a magyar felkelést érvként felhasználni? A szuezi beavatkozás időzítése miatt?

Békés Csaba levéltári források felhasználásával az elsők között vizsgálta a két esemény kapcsolatát. Brit és izraeli dokumentumok alapján arra a megállapításra jutott, hogy a budapesti felkelés híre nem befolyásolta az Egyiptom elleni támadás időzítését, mert a forгатókönyv legfontosabb mozzanatait – Ben-Gurion korabeli naplója szerint²² – már október 22-én meghatározták. A francia és az angol tárgyalók sürgetőleg léptek fel: azt akarták, hogy az izraeli támadás a lehető legkorábban bekövetkezzék. Csapataik már több heteriadókészültségben voltak, amit nem lehetett a végtelenségig fenntartani.²³ Guy Mollet úgy vélte, hogy az egyesült államokbeli elnökválasztás, azaz november 5-e előtt, tekintettel a zsidó szavazótáborra, Washington nem meri majd elítélni Izraelt, és két nagy európai szövetségesével sem mer szakítani. Maurice Bourgès-Maunoury francia védelmi miniszter megjegyezte, hogy a vezérkar szerint október az utolsó hónap, amikor még lehetőség van tengeri hadjáratra, ráadásul úgy gondolta, Franciaországnak a háború miatt Algériában van szüksége a szuezi támadásra készülő, Ciprus szigetén állomásozó egységeire.²⁴

Yaacov Bar-Siman-Tov izraeli történész, aki izraeli forrásokra alapozva foglalkozott a magyarországi és a szuezi események összefüggéseivel, rámutatott, hogy David Ben-Gurion komolyan tartott a Szovjetunió esetleges katonai fellépésétől egy francia–izraeli–egyiptomi háború esetén. Sőt attól félt, hogy „Izrael lesz a szovjet

²¹ ELGEY, Georgette (avec la collaboration de Marie-Caroline BOUSSARD): *Histoire de la IVe République*. 2. kötet: *La République des Tourmentes (1954–1959). Malentendu et passion*. Vol. II. Paris, Fayard, 1997. 170. (A továbbiakban: ELGEY, 1997)

²² Ben Gurion's Diary. The Suez-Sinai Campaign. Edited and introduced by Selwyn Ilan TROEN. In: *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. Edited by Selwyn Ilan TROEN–Moshe SHEMESH. London, Frank Cass, 1990.

²³ BÉKÉS, 2006. 109.

²⁴ ELGEY, 1997. 163.

megtorlás egyetlen céltáblája, különösen abban az esetben, ha Izrael egymaga kezdeményezi a háborút”. A sèvres-i tárgyalásokon az izraeli miniszterelnök a franciákkal is tudatta ezeket az aggodalmait. Valószínűleg erre válaszul kerülhetett szóba a magyar felkelés ügye: „A lengyel- és magyarországi események ekkor már fontos szerepet játszottak a megbeszéléseken. A francia külügyminiszter, Christian Pineau az azonnali cselekvés előnyeit ecsetelte. Szerinte a Szovjetunió lengyelországi és magyarországi gondjai csökkentik az egyiptomi szovjet beavatkozás valószínűségét.”²⁵

A jelenleg hozzáférhető források alapján tehát kijelenthetjük, hogy a magyar felkelés problémáját érintették ugyan a sèvres-i konferencia vitáiban, de nem volt döntő hatása a hadműveletek kezdetének meghatározásában. Ben-Gurion már idézett naplójában meg sem említi a magyar eseményeket a francia–angol–izraeli tárgyalások kapcsán.²⁶ Ettől persze még hitelt adhatunk annak az állításnak, hogy a francia diplomácia eredményesen hivatkozhatott a magyarországi eseményekre, amikor nyomást gyakorolt az izraeli vezetőre.

Október 29-én, a sèvres-i megállapodásnak megfelelően az izraeli csapatok Egyiptom elleni támadásával megindult a szuezi akció. A magyarországi felkelésnek ettől kezdve lett jelentősége a brit kormányzat számára, mivel tapasztalták az Egyesült Államok kemény fellépését az ENSZ-ben az akció miatt. A magyar kérdést október 28-án tűzte napirendjére a Biztonsági Tanács, a britek azonban igyekeztek az ügyet az ENSZ közgyűlésének a szuezi események tárgyalására összehívott rendkívüli sürgősségi ülészaka elé utalni, annak érdekében, hogy eltereljék, illetve megosszák a figyelmet.²⁷ A magyar ügghöz való viszonyulásuk tehát alá volt rendelve a szuezi kérdésnek.

Hasonló megközelítésnek lehetünk tanúi a francia külpolitika esetében is.²⁸ A francia ENSZ-képviselő Párizsból jövő október 27-i utasításában például szerepelt, hogy határozottan ellenzik vizsgálóbizottság felállítását a magyar kérdésben, ez ugyanis

²⁵ BAR-SIMAN-TOV, Yaacov: A magyar forradalom és az izraeli külpolitika. In: *Évkönyv V. 1996/1997*. Budapest, 1956-os Intézet, 1997. 246–247.; Mordechai Bar-On, Moshe Dajan egykori izraeli vezérkari főnök szárnysegédje könyvében szintén szól arról, hogy Christian Pineau francia külügyminiszter megpróbálta meggyőzni Ben-Guriont, hogy kevés az idő. Egyéb érvek mellett azt is mondta, hogy a szovjetek jelenleg teljesen el vannak foglalva a lengyel és a magyar felkeléssel. Ld.: BAR-ON, Mordechai: *Challenge and Quarrel. The Road to Sinai – 1956*. Beersheba, Ben-Gurion University Press, 1991. 254. (héber nyelvű).

²⁶ BÉKÉS, 2006. 109.

²⁷ BÉKÉS, 1992. 36.

²⁸ Ezért reagált a brit és a francia kormány annyira tartózkodóan az amerikaiaknak arra az október 26-i kezdeményezésére, hogy a magyarországi szovjet beavatkozás ügyében forduljanak az ENSZ-hez. Ld.: BÉKÉS, 1992. 31.

később, a szuezi ügy kipattanásakor kellemetlen precedenst teremthetett volna.²⁹ A közel-keleti támadás megindulása nyomán az ENSZ-ben kirobbanó tiltakozás leszerelésére pedig, Nagy-Britanniához hasonlóan, szintén a magyar kérdést igyekeztek felhasználni: „ne hagyja a kérdést háttérbe szorítani, amikor az ENSZ érdeklődése teljes mértékben az izraeli-egyiptomi kérdés felé irányul” – írta a külügyminisztérium a francia ENSZ-misszió vezetőjének.³⁰ Az amerikaiak ellenállása miatt – a brit és a francia terv ellenére – a magyar ügy csak november 4-én került át az ENSZ Közgyűlés második rendkívüli sürgősségi ülészakára.

Mivel magyarázható, hogy az Egyesült Államok ilyen határozottan szembe helyezkedett legfontosabb szövetségeseinek szándékaival? Az „[...] amerikaiak a szuezi hadjárat megkezdésének pillanatától kezdve tisztában voltak a fent vázolt angol (–francia) törekvések mögött meghúzódó valódi indítékokkal. [...] Az amerikai vezetés ugyanis úgy ítélte meg, hogy mivel a szovjet érdekszférába tartozó Magyarország esetében nincsenek hatékony eszközei az események befolyásolására, minden erejét a szuezi válság megoldására koncentrálhatja, ahol nem egy vele szemben álló superhatalomra, hanem saját politikai-katonai szövetségeseire kell nyomást gyakorolnia” – írta Békés Csaba.³¹ Washington számára a kelet-európai térségnél összehasonlíthatatlanul fontosabb volt a Közel-Kelet, és tágabb értelemben az ekkor formálódó harmadik világ, amelyet szeretett volna saját gazdasági és politikai érdekszférájába vonni, hogy megakadályozza ezeken a területeken a szovjet térhódítást.

Miután számba vettük, hogy a vezető nyugati hatalmak milyen politikát folytattak 1956 őszének egyidejűleg lezajló két válságával kapcsolatban, vizsgáljuk meg a magyar felkelés kimenetelében döntő szerepet játszó Szovjetunió álláspontját és lépéseit. Ez lehetővé teszi majd számunkra, hogy megkíséreljünk válaszolni a tanulmány elején feltett második alapkérdésre: vagyis hogy a szuezi ügy befolyásolta-e a magyar forradalom tragikus sorsát, hozzájárult-e a szovjet intervencióhoz?

A magyarországi válság idején szinte folyamatosan ülésezett a Szovjetunió Kommunista Pártjának Elnöksége, a birodalom legfőbb politikai fóruma. A testületben lezajlott vitákról, azok fordulatairól és a meghozott döntésekről áttekintő képet nyerhetünk Vlagyimir Nyikiforovics Malin feljegyzései alapján, aki ebben az időben az SZKP KB Általános Osztályát irányította, és részt vett a vezetőség ülé-

²⁹ AMAE: A külügyminisztérium instrukciói a francia ENSZ-misszió vezetőjének, távirat (1956. október 27.). NUOI, carton 242, n° 3282.

³⁰ *Documents diplomatiques français, 1956. Tome III (24 octobre–31 décembre)*. Paris, Ministère des Affaires Étrangères, 1990.

³¹ BÉKÉS, 1992. 36.

sein.³² Ezekben az iratokban kétszer fordul elő utalás a szuezi ügyre. Elsőként október 28-án, vagyis még az október 29-i Egyiptom elleni izraeli hadjárat megindulása és az angolok és a franciák október 31-i bekapcsolódása előtt: „Az angolok és a franciák most kezdenek bajt keverni Egyiptomban. Ne kerüljünk velük egy társaságba” – mondta Hruscsov.³³ A pártfőtitkár, aki bizonyára hírszerzési forrásokból értesült az angol–francia előkészületekről,³⁴ azokra a súlyos nehézségekre utalhatott, amivel egy katonai akció nyomán az angolok és a franciák szembekerülnek majd.³⁵

Az SZKP Elnöksége napokig tartó habozás után október 31-én döntött a magyarországi felkelés fegyveres leveréséről. Erről a forradalom sorsát oly döntően meghatározó ülésről készült feljegyzésben a következő, szintén Hruscsovnak tulajdonított mondatokat olvashatjuk: „Ha kivonulnánk Magyarországról, ez felbátorítaná az amerikai, angol és francia imperialistákat. Ezt gyengeségünknek fognák fel és támadásba lendülnének. [A kivonulással] pozícióink gyengeségét demonstrálnánk. Pártunk ez esetben nem értene meg bennünket. Egyiptomon felül odaadnánk nekik Magyarországot is.”³⁶ Eszerint tehát a szovjet vezető az új állásponttal kapcsolatos fejtegetésében Magyarországot „[...] a szuezi helyzettel állította összefüggésbe, amelyet ezen a napon eldöntöttek tekintett – a következő napokban ki is vonták a szovjet katonai tanácsadókat a térségből.”³⁷ Döntésének indoklása során a pártfőtitkár hosszan, többször ismételve egyetlen tényezőről beszél: a birodalmi presztízs védelméről.³⁸ Hruscsov eszerint nem akart gyengének látszani. Ebből arra következtethetünk, hogy az angol–francia–izraeli vállalkozás belejátszott a magyar forradalom leverését elrendelő moszkvai döntésbe. Az a kérdés, hogy milyen mértékben és hogyan.

Az előző napon, október 30-án az SZKP Elnöksége jóváhagyta a szovjet kormánynyilatkozatot, amely leszögezte, hogy a szovjet alakulatokat, amikor a magyar kormány kéri, kivonják Budapestről, és készek tárgyalni a csapatok magyarországi teljes kivonásáról is. Mi magyarázza Hruscsov és az Elnökség véleményének ilyen gyökeres megváltozását 31-ére? A rendelkezésünkre álló – a felfedezések ellenére még mindig csekély mennyiségű – szovjet forrásanyag nem teszi lehetővé az egyértelmű választ. A szuezi ügy? Erre nincs egyértelmű bizonyíték, ugyanis az ülésen nem kerültek szóba a szuezi válság legújabb fejleményei, az angol–francia csapatok

³² *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* Szerk. SZEREDA, Vjacseszlav–RAINER M. János, bevezetés: SZEREDA, Vjacseszlav, kísérő tanulmány: RAINER M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996. (A továbbiakban: SZEREDA–RAINER M., 1996.)

³³ SZEREDA–RAINER M., 1996. 42.

³⁴ Uo. 48.

³⁵ Uo. 130.

³⁶ Uo. 62.

³⁷ Uo. 141.

³⁸ Uo. 140.

harcba szállása,³⁹ másrészt ilyen döntés meghozatalához a szovjet vezetésnek más hasonló helyzetben sem volt szüksége Suez-típusú ösztönzőkre: így például 1953-ban Berlinben vagy 1968-ban Csehszlovákiában. De említhetjük példaként az 1956. október 23-i első magyarországi szovjet fegyveres beavatkozást is. Vagyis minden valószínűség szerint a szovjet csapatokat bevetették volna a magyar felkelés elfojtására a szuezi események nélkül is, mivel a magyarországi változások mértéke október végére már túlhaladta azt a küszöböt, amelyet a szovjet vezetők még elfogadhatónak tartottak, és körvonalazódott a kommunista diktatúra teljes bukása, valamint egy valóban demokratikus rendszer kialakulása. Mindez automatikusan a szovjet blokk egységét is fenyegette.⁴⁰

A szuezi akció ugyanakkor *megkönnyíthette* a fegyveres beavatkozást elrendelő szovjet döntést azáltal, hogy kitűnő figyelemelterelő eszközt adott a magyarországi felkelés véres leverése nyomán várható nemzetközi felháborodás leszerelésére: „Anglia és Franciaország Egyiptomra gyakorolt agresszív nyomása kedvező körülmény a szovjet csapatok beavatkozására. Ez előnyös helyzetet biztosít az oroszoknak” – magyarázta Hruscsov a jugoszláv vezetőknek két nappal a fegyveres beavatkozás elhatározása után, Veljko Mićunović naplója szerint.⁴¹

A rendelkezésünkre álló levéltári anyagok és az ezek feldolgozásával készült publikációk alapján tehát úgy tűnik, hogy az 1956 őszen párhuzamosan lezajló szuezi és magyarországi válság között nem csak időbeli egybeesés van, a két ügy nem csak a világsajtó hasábjain, illetve az ekkor főleg propagandaeszközként funkcionáló ENSZ fórumain találkozott. Noha a két eseménysor egészen más okokra vezethető vissza – az Egyiptom elleni fellépés háttérében a Szezi-csatorna államosítása és az Izraelt ért fenyegetés állt, míg Magyarországon a sztálini típusú rendszer válságáról volt szó –, a két krízis mégis több ízben hatott, sőt visszahatott egymásra. Az újabb kutatások eredményei – amint fentebb kifejtettük – a két eseménysor között megfigyelhető összefüggéseket jelentős mértékben árnyalják. Az alapkérdéseinkre tehát a következőket válaszolhatjuk: noha a szuezi akcióra készülő angol–francia–izraeli szövetségesek október 22–24-én lezajlott sèvres-i tárgyalásain a Kelet-Európában kialakult zavaros helyzet, és a Szovjetunió ezzel összefüggő lekötöttsége minden valószínűség szerint szóba került, ez a kérdés nem befolyásolta a támadás időpontjának megválasztását: a téma előhozása inkább a szovjet katonai ellencsapástól tartó izraeliek megnyugtatótát célzhatta. Másrészt a Kremlben Magyarország sorsáról

³⁹ Uo.

⁴⁰ BÉKÉS Csaba: Hidegháború, enyhülés és az 1956-os magyar forradalom. In: *Évkönyv V. 1996/1997*. Budapest, 1956-os Intézet, 1997. 208–210.

⁴¹ MICUNOVIC, Veljko: *Tito követe voltam, Moszkva, 1956–1958*. Budapest, Interart, 1990. 130. Francia kiadás: *Journées de Moscou, 1956–1958*. Paris, Robert Laffont, 1979. 133.

napokon keresztül folyó vita végkimenetelére döntő mértékben nem hathatott a szuezi ügy. Járulékos hatása azonban feltételezhető.

Igyekeztek tehát „megvizsgálni – Arisztotelész szavaival élve –, hogy mik vonatkoznak a két szóban forgó dologra, illetve mikre vonatkozik a két dolog”. S bár „minél több ilyen” elemet próbáltunk összegezni, végleges válaszokat még nem adhattunk.